מרץ 2015

סיור בבית השיטה
לכבוד יום הולדת 90
לסבא שמשון

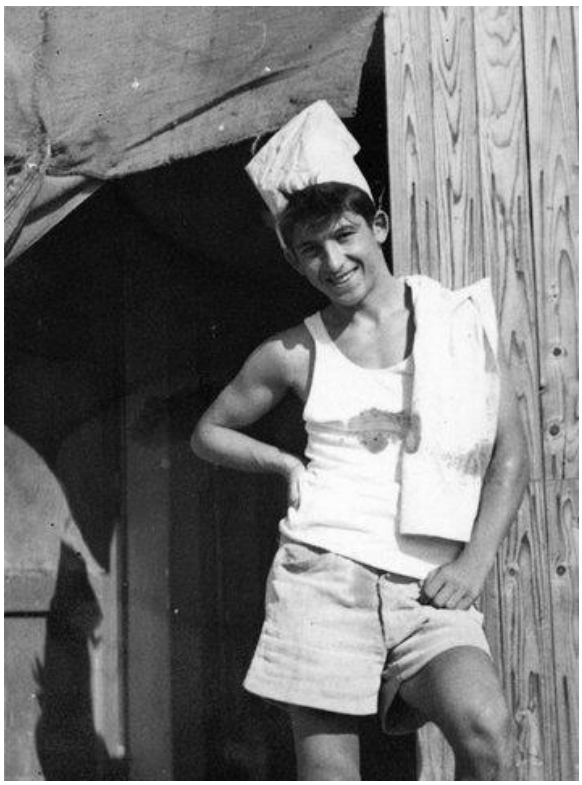

"כאשר אני מהרהר ב"תולדות חיי" נראה לי שאם אכן "נולדתי" מחדש בארץ והרגשתי "בבית" כמעט מיד עם עלייתי ארצה, היה זה ללא ספק הודות לחברות עם אימא, שבלי לחשוב על כך, הקרינה את הארץ ישראליות, שחניכי תנועות הנוער הציוניות בחו"ל שאפו אליה כאשר הגיעו לארץ." מתוך סיפורי סבא על בית השיטה.

סבא היקר

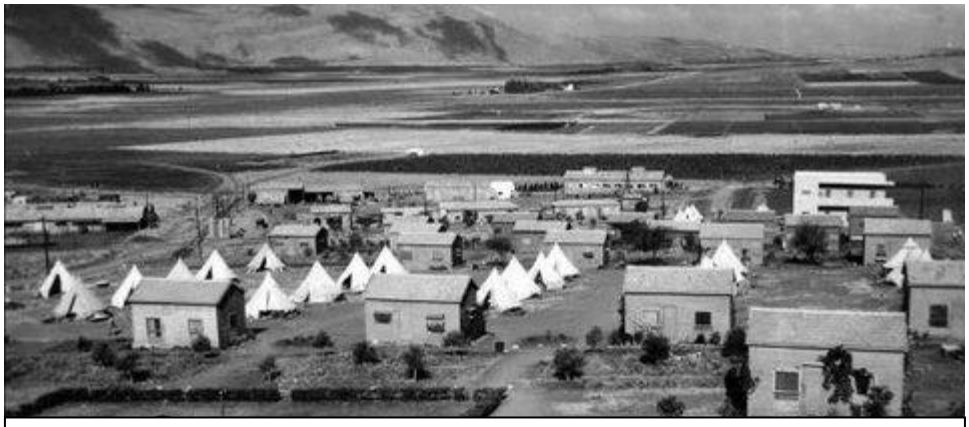

קיבוץ בית השיטה, 1940 ,מבט מגג בניין א שהיה אחד משני מבני בטון בקיבוץ

ביום קיץ אחד לפני לא הרבה זמן נסענו שמרית ואני לחופשה בצפון ובדרך, באופן מקרי בהחלט עברנו את בית השיטה והחלטנו להיכנס. הסתובבנו מעט בשבילי הקיבוץ ולפתע נתקלנו בבניין המאפייה. ולרגע עלתה בי התמונה שלך בכובע האופה והסיפורים הרבים ששמעתי על המקום. הסיור היה קצר, אבל ידעתי שאחזור; ואכן חזרתי לא מזמן, הפעם לפגוש את חגי בן גוריון שבתוך דקות החייה את מבני האבן והצריפים השונים ושרטט תמונה מוחשית של איך היה כאן פעם. אז היום לא סתם נשמע סיפורים, נלך אותם. ביחד. במקום בו לפחות עפ"י אריה בן גוריון ז"ל נולדת מחדש. באחד המקומות בו המדינה שלנו נולדה מחדש בעבודה קשה, הקרבה ותמימות. היום אנחנו מעודדים סיפורים וזכרונות, רוצים לשמוע עוד, אולי כאלה שעוד לא שמענו בהשראת המקום. הסיור הזה והאלבום הנלווה הוא המתנה שלי אליך אך באותה מידה מתנה לכולנו.

רקע היסטורי

קיבוץ בית השיטה נוסד בשנת 1928 כישוב הראשון של מחנות העולים. שם הקיבוץ נגזר מסיפור מלחמתו של גדעון במדיינים: "וישם השם את חרב איש ברעהו בכל המחנה וינס עד בית השיטה" (שופטים ז' 22).

בחודש מרס 1939, כשנה לאחר סיפוח חבל הסודטים, השתלטה גרמניה הנאצית על כל צ'כוסלובקיה ללא ירייה אחת, על ידי טענות שקריות ותחת מטריית הפייסנות של הבריטים והצרפתים .כבר אז היה ברור מה הולך להיות עם יהדות צ'כוסלבקיה. עליית הנוער, והנרייטה סאלד בראשה, החליטו על מבצע הצלה של בני הנוער מארץ זו אף אחד בכל העולם לא היה מוכן לקבל אליו יהודים, המחפשים מקלט מפני השואה העומדת להתרגש על העם היהודי. המקום היחידי היה פלשתינה-א"י, אך לישוב היהודי החדש שחרד בפני הבאות, היו אתגרי בטחון וכלכלה משל עצמו באותם הימים .היחידים שיכלו לעשות מעשה היו הקיבוצים הראשונים בא"י. הם התגייסו לכל משימה ציונית קולקטיבית על אף הדלות החומרית בה היו. "היחד" הוא שאפשר להתגייס למשימות מסוג זה. גבעת ברנר, עין חרוד, *אלונים וקיבוצים נוספים קלטו לתוכם קבוצות בני נוער שעליית הנוער הביאה מאירופה. קיבוץ בית השיטה, שחלק מחבריו מוצאם מגרמניה והולנד ושרק שנתיים קודם התיישב באדמות שאטה וחבריו התגוררו עדיין באוהלים, פנה לעליית הנוער" :אנחנו מעוניינים ומוכנים למשימת ההצלה הלאומי. בחודש אוקטובר 1939 הגיעו לקיבוץ בית השיטה 35 בני נוער בגילי 16-17מצ'כוסלבקיה, וממשפחות עמידות ומתבוללות ללא הוריהם, ללא ידיעת השפה ועם מעט ציוד אישי. אריה בן-גוריון נבחר להיות מדריכם עם שני מורים ושתי מטפלות חברי הקיבוץ. בתחילה חשבו לפנות את מגורי החברים עבור הקבוצה, אבל משראו שלא יספיק המקום הוחלט לשכנם בצריף חדר האוכל שעמד בבנייתו: קירות וגג ללא רצפה עדיין .אריה התגייס בכל מאודו למשימה. המדריך הווה, למעשה, תחליף להורי הנערים, כאשר הוא רק בן 24. לאוהל שבו גרה חברתו הטרייה - כמעט ולא הגיע. 24 שעות הוא נמצא בקרב חניכיו.*

***אריה בן גוריון כותב**:*
הידיעות ב"דבר" וברדיו הרשמי של ממשלת פלסטינה (א"י) – היו רציניות ומדאיגות יותר ויותר מיום ליום. הכותרות הראשיות מבשרות על כיבושי גרמניה הנאצית – באירופה. צ'כוסלובקיה הדמוקרטית של בנש ומאסאריק – נכבשו. גברת הנרייטה סאלד, ראש "עליית הנוער", מארגנת מסע הצלה הומאניטרי של נערים ונערות מארצות הכיבוש הנאצי. עתה הגיע תורם של נערי צ'כיה וסלובקיה.

הנהלת עליית הנוער עם הצוות החינוכי בבית השיטה, 1940. בוחנים כיצד נקלטה קבוצת מדריכה, - הנוער מצ'כיה בבית השיטה. מימין: הנרייטה סאלד, תקווה שריג חברת בית השיטה .יהודה לייב מגנס, אברהם ברגנפלד חבר בית השיטה - מדריך

מזכירות בית-השיטה פונה להנהלת "עליית-הנוער" בבקשה להימנות על הקיבוצים שמוכנים ומעוניינים לקלוט לשנתיים נערים אלה...המועמד האחראי להדריך את הנוער הצ'כי: אריה בן-גוריון (+ 2 מורים + מטפלת). בדצמבר עגנה האונייה בנמל חיפה ועל סיפונה 40 נערות ונערים בני 16 מצ'כיה וסלובקיה. הכל ציפו להודעה משמחת זו. היא הגיעה. שעת האמת – במצוקה...איפה נשכיבם? איפה 40 המיטות? איפה המיזרונים? חורף. יש פיתרון מתקבל על הדעת: בחדר-האוכל החדש, שבתהליך בנייה. לא גמור. אין ריצפה מרוצפת, אין בו חלונות ודלתות – מזעיקים את הנגרים להדביק לחלונות ולדלתות ניילונים לאטום את הרוח. אין מיטות, אבל בני הנעורים, אנשים צעירים - הם ישכבו על מיזרונים מאולתרים על הריצפה. אבל אין מיזרונים. ירדתי איתם לשדה-התירס שלנו. לכל אחד עטיפת מיזרון למלאותו, קוטפים עלים ודוחסים עד שהמיזרון התמלא. שיירת המיזרונים עולה לחדר-האוכל העתידי - - אין כרים, אבל יש לנערים ילקוטי-גב שלהם, רחבי-מידות, ובתוכם לבוש אישי. זה כר ניפלא ורך –

ביום ראשון, 22 לאוקטובר 1939, הגיעה קבוצת הנוער מצ'כיה לקיבוץ בית השיטה. הוחלט לשכנם בצריף חדר האוכל שהיה בשלבי בנייה. מיטות עוד לא היו גם לא מזרונים. אריה לוקח את קבוצת הנערים, מציידם בשקים מבד גס. יורדים לשדה התירס וכל אחד הכין לעצמו מזרון מרופד בעלי תירס

סבא מספר

"בפרק הקודם, על עלייתי ארצה, סיפרתי כבדרך אגב על הפרידה מאימא בתחנת הרכבת בפראג. אני מניח שבוודאי התרגשתי. ייתכן אף שחששתי שמא לא אראה את אימא בעתיד. אך לא זכור לי צער או כאב, אלא רק ציפייה לבאות. כאשר עזבתי את פראג לא ידעתי עדיין איפה אהיה בארץ. אי וודאות זאת לא הטרידה אותי, כי נסעתי בתקווה גדולה, שהנה מתגשם חלומי להיות חלוץ, לחיות בקיבוץ ולבנות את ארץ ישראל... באותו זמן אלה היו האידיאלים עליהם חונכתי בתנועת הנוער והאמנתי בהם, ללא ספק או פקפוק. חלום זה קיבל יתר ממשות נוכח רדיפת היהודים בתחום השליטה של הנאצים, רדיפה שעוד הספקתי לחוות וממנה עמדתי להשתחרר."

חברת הנוער "הצ'כית" הגיעה לבית השיטה כחצי שנה לפני. הגיל הממוצע של החברים בעת עלייתם ארצה היה 16 – 17, כלומר כולם היו מבוגרים ממני בשנה וחצי עד שנתיים. פער זה בלט במיוחד ביחס לבנות, שחלקן נראו לי כבר כ"נשים" ממש. (נדמה לי שגם רוב הבנות הסתכלו עלי כעל "ילד").

למרות זאת לא זכורים לי קשיי קליטה מיוחדים. רק בדיעבד, אחרי עשרות שנים, התברר, שעל קליטתי בבית השיטה ריחף סימן שאלה. כאשר חיפשנו מסמכים בארכיון עליית הנוער בירושלים, מצאתי התכתבות בין מדריכי הקבוצה לבין המוסד לעליית הנוער בנוגע לבואי לחברת הנוער. במכתב הנושא תאריך 11.4.1940, כלומר יומיים אחרי בואי לחיפה, כתב המדריך שלנו - אריה בן גוריון - בין היתר, כי היה מוסכם שהמשק יקלוט עוד שלושה בני נוער, כדי שחברת הנוער תמנה ארבעים חברים. אך בתנאי, שיודיעו להם מראש פרטים – מי הנערים, גילם, שליטתם בעברית ואם החברה (דהיינו חברי הקבוצה) מכירה אותם. בהמשך נזכרים במכתב שמות של שלושה נערים, ששנים מהם היו מוכרים לחברי הקבוצה מקודם ונקלטו, אך השלישי לא התאים לקבוצה.ולא התקבל. המשך המכתב נוגע לי ובו כתוב:

> *".....והנה אמש הודיענו חבר, כי יבוא עוד נער שאיש מהחברה אינו מכיר אותו וכל פרטים עליו אינם ידועים. חושבני שיהיה צורך להתייעץ ולשקול שיקול רציני על קבלתו של הנער ולא מן הנמנע שיהיה סיכום שלילי....."*

על מכתב זה ענה מנהל עליית הנוער (הנס בייט) ביום 17.4.1940 בין היתר:

> *".....אנו מבינים שדבריכם מכוונים לנער סאלו גלובטר, שהגיע לארץ ברשיון עליה הנוער ועוד בחו"ל נקבע לחברת הנוער שלכם. איננו רואים כל סיבה להעברתו למקום אחר....."*

לי כשלעצמי לא היה מושג על התכתבות זו. בפועל המדריכים קיבלו אותי כיאות וכלל לא העליתי בדעתי שאני נמצא ב"תקופת ניסיון". יתר על כן, מבחינתי היה זה מובן מאליו שבקיבוץ מקבלים כל אחד שרוצה לחיות בקיבוץ, בתנאי כמובן, שהוא מקיים את כל החובות המוטלות עליו.

תחנה ראשונה: בניין א' - טופוגרפיה

סבא מספר: "קבוצת בית השיטה עלתה להתיישבות במקומה הנוכחי שנים מועטות בלבד לפני שקלטה את חברת הנוער הצ'כי. באותו זמן כמעט כל חברי המשק גרו עדיין באוהלים. היו כמה צריפים וכן שני בניינים בלבד, בני שתי קומות, שנבנו כנראה מטעמי ביטחון, למקרה של התקפה על המשק. בבניינים אלה גרו הורי חברים, כולל ההורים של אימא.

כמו כן היו שלשה בניינים שנבנו במיוחד עבור ה"צ'כים", בעת שחברת הנוער הגיעה למשק טרם הסתיימה בניית הבניינים הללו, אלא רק אחרי שבועות אחדים. חצי שנה אחרי כן, כאשר אני הגעתי לחברה, עדיין שמעתי סיפורים על העכברים שהתרוצצו בצריף שבעבר שימש חדר האוכל, בו שיכנו את הנוער עד גמר הבנייה. בבנייני הנוער לא היו שירותים עם מים זורמים. בית השימוש - "אמריקה" בפי הנוער הצ'כי - היה בקצה המחנה. היה זה בור באדמה, שכוסה בקרשים, עם חורים מתאימים לצרכים וצריף רעוע ממעל".

הקיבוץ כפי שנשקף מגג בניין א 1938

סבא מספר: *לקראת תום שנתיים של הכשרתנו בבית השיטה החלו ההכנות לחגיגות הסיום. אלה כללו תערוכה שאמורה הייתה לסכם את מה שלמדנו, בעיקר בנושאי חקלאות. כמו כן הוחלט להכין דגם של הקיבוץ. הדגם שיקף במדויק את הטופוגרפיה ואת הבניינים של המקום. בפרוייקט זה השתתפתי. שמואל הכט, שעבד בנגריה והיו לו*

"ידיים טובות" הכין את הדגמים של הבניינים שהיו אז במשק. עיקר תרומתי הייתה הכנת הדגם לפי הטופוגרפיה. יש לנו צילום, כאשר אני עובד על הדגם. יש תמונה אחרת בה צולמה גב' הנרייטה סולד, שהייתה המייסדת של עליית הנוער, בעת ביקורה במשק, כאשר מראים לה את הדגם שהכנו.

תחנה שנייה: היגיינה - המקלחות והמוש

סבא מספר: *בבנייני הנוער לא היו שירותים עם מים זורמים. בית השימוש - "אמריקה" בפי הנוער הצ'כי - היה בקצה המחנה. היה זה בור באדמה, שכוסה בקרשים, עם חורים מתאימים לצרכים וצריף רעוע ממעל. אשר לרחצה - הייתה מקלחת משותפת לכל המשק, עם הפרדה בין גברים לבין נשים. (סיפרו שהיו קיבוצים של תנועת "השומר הצעיר", בהם לא הייתה הפרדה כזו. כי הם רצו להוכיח, שהם מתנתקים מן העולם עם מנהגי הבורגנות המיושנים).*

המקלחות כפי שנראו ב 1940. בשיא התרחצו בבניין הקטן הזה כ 500 איש.

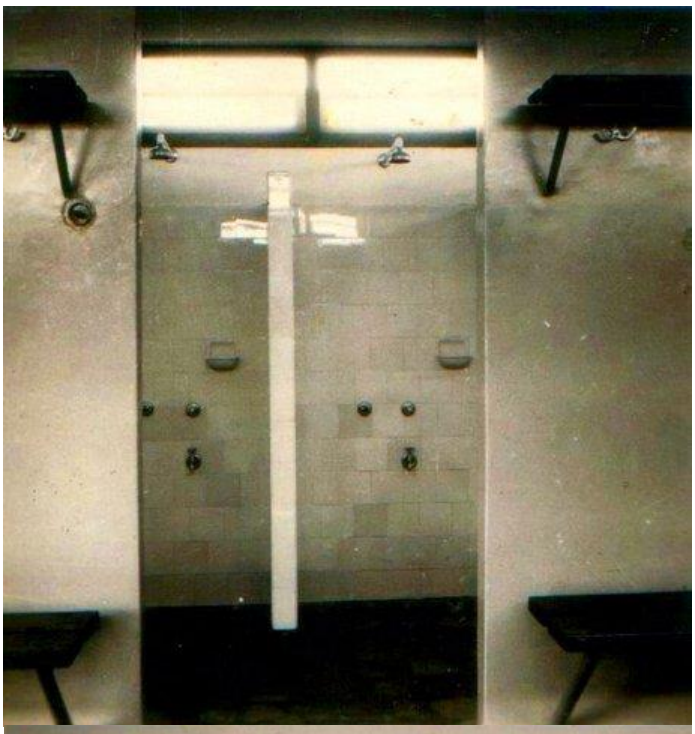

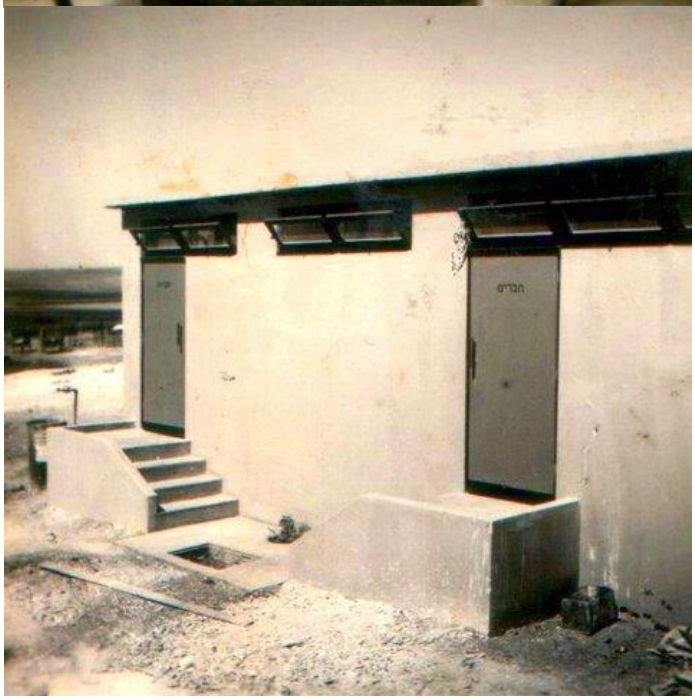

תחנה שלישית: לחם ורובים - המאפייה

כיישוב המזרחי ביותר באזור ומאחר והכביש הגיע רק עד כלא שאטה המרוחק היה חשוב לקיבוץ לבנות תשתית פנימית לאספקת לחם.

סבא מספר:

מבנה המאפייה כפי שהיה ב 1940. ניתן לראות את הארובה של התנור וההרחבה מעץ לאחסון שקי הקמח שכבר לא קיימים היום. מתחת לשקי הקמח היה סליק

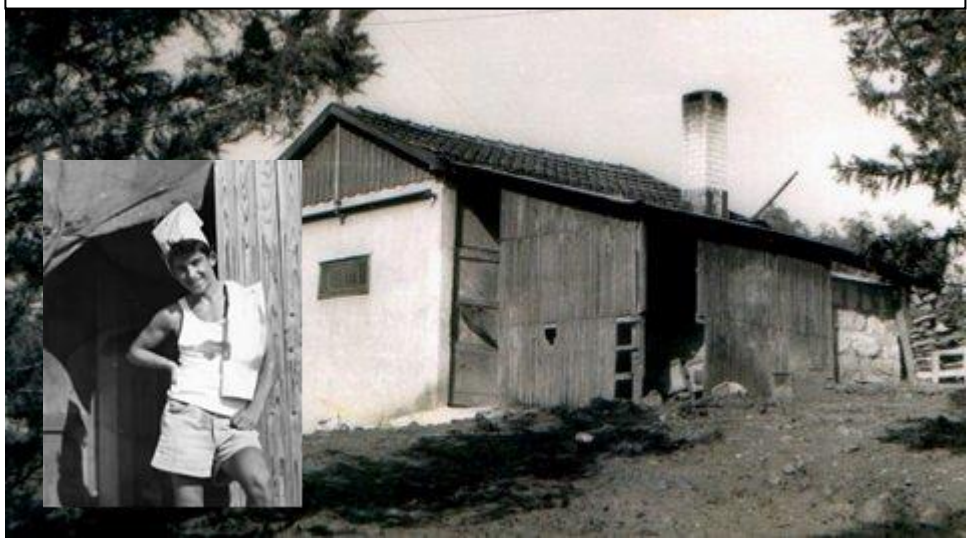

כעבור זמן עזבתי את גן הירק והתחלתי לעבוד במאפיה של הקיבוץ, בה אפו לחם בלבד. במשק היו שני חברים שעבדו לסירוגין בעבודה זו. אחד מהם היה דוידקה, ממנו למדתי את סודות המקצוע. הוא היה צייר ועל כן נהג להתחיל את המשמרת שלו בשעות הערב. שיטת העבודה הייתה פשוטה. לתוך ארגז עץ שגודלו וצורתו כשל ארון מתים היו שופכים שק קמח של 50 – 60 קילוגרם ומוסיפים כמויות מים ומלח ככל הדרוש. כדי להאיץ את תפיחת הבצק היו מוסיפים בליל של קמח, מים ושמרים, או בשפה המקצועית: "עיסה", שהוכנה שעות אחדות קודם לכן עד שתפחה. את כל כמות הקמח והמים היו מערבבים בידיים, שלאט לאט, תוך כדי לישה, הפכו לבצק. הרמת שק הקמח הייתה קשה, אך אחרי שלמדתי את הטכניקה, לא הייתה זו בעיה. לעומת זאת הלישה דרשה מאמץ פיזי מתמשך, כאשר הידיים היו טבולות בבצק עד המרפק. בעבודה זו לא מעט זיעה ניגרה ממצחי ונוספה לבצק המתהווה. את הבצק, אחרי שעמד שעה שעתיים עד שתפח, היו מחלקים לתבניות ומכניסים לתנור שחומם קודם לכן. בסך הכל הייתה זו עבודה פשוטה, אך נדרש ניסיון מסוים, כדי שהלחם ייצא אווירי ואפוי היטב, אך לא שרוף.

דוידקה זכור לי כאדם טוב לב, מסביר פנים, שנתן לי הזדמנות ללמוד מקצוע. אכן כאשר חברת הנוער הצטרפה לקיבוץ קדמה חיכתה לי שם מאפיה, שבה עבדו בשיטה דומה והייתי במשך זמן מה ממונה על אספקת הלחם לחברי הקיבוץ. סיפרו אז שבקיבוץ רמת הכובש יש מאפייה גדולה, המספקת לחם לצבא הבריטי, ושרוב תהליך האפייה נעשה במכונות, כולל מכונה ללישת הבצק.

סבא מספר בין השאר שאחד הפעמים הראשונות בהן בילה לבד עם שלומית, אמא של סבתא, הייתה שזאת למדה אותו לקלוע חלות לשבת במאפייה.

תחנה רביעית: עבודה עברית - האורווה

בניין כלא שאטה כפי שנראה בשנות החמישים

סבא מספר:
ערך העבודה הודגש מאוד וכל מי שכיבד עצמו, שאף להצטיין בכל מלאכה שהוטלה עליו. אלה מבין החברים שלא ראו את עתידם בקיבוץ, שאפו בדרך כלל "ללמוד מקצוע", שפירושו לא לעבוד בחקלאות, אלא במקצוע שניתן להתפרנס ממנו בעיר. כאן אזכיר שבמכתבים שאימי כתבה לגדעון, היא ביקשה שוב ושוב שילמד מקצוע, שלא יהיה "אידאליסט" ושלא יעבוד קשה מדי. באחד המכתבים אימי גם כתבה שברצונה לשלוח לגדעון חליפה ועוד פריטים, כי הוא הלא לא יחיה כל חייו בכפר...
אכן אלה מבין החברים שהיו חניכי התנועה, עבדו בדרך כלל בענפי החקלאות. אך גם היו "עבודות חוץ" שבהן שולבו גם הבנים של הנוער הצ'כי. כך זכיתי לעבוד בחפירת היסודות של בניין רב מידות, שהיה אחד ממספר רב של תחנות משטרה, שהבריטים בנו ברחבי הארץ. לא היו אז מכונות והחפירה נעשתה במקושים ובאתים. כדי לסלק את מה שנחפר השתמשו במריצות. הבניין קיים עדיין וידוע כיום כבית כלא "שטה", הנמצא בשכנות לבית השיטה.

הסוסים היו כלי עבודה מרכזי שהיה חשוב להגן עליו. משום כך היו אלה הסוסים שזכו לאחד ממבני הבטון הראשון במשק שנשתמר עד היום

האורווה נבנתה בשנת 1940 במבנה מפואר יחסית בגלל חשיבות הסוסים לתיפקוד הקיבוץ בכניסה לאורווה היתה שוקת המים ולכל סוס ופרד מקום קבע בין העמודים. בשנת 1953 הפך המבנה למחסן הבגדים של הקיבוץ ואח"כ הפך לכלבו אלונית של היום

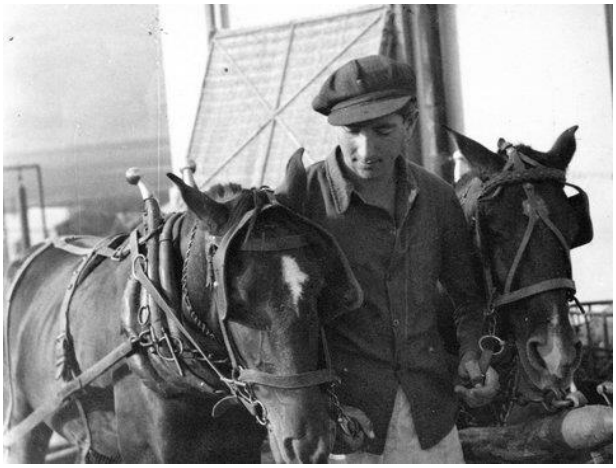

עבודות החוץ היו מקור פרנסה חשוב למשק. אם איני טועה שכר העבודה ליום בבניין זה היה כ – 10 גרוש, שהיו עשירית של לירה. (עם שכר חדשי של ארבע עד שש לירות אפשר היה לקיים רמת חיים גבוהה ולחסוך כסף. לדוגמא - בית עם חלקת אדמה ניתן היה לקנות ב – 200 לירות). מקום עבודה אחר, אף קשה יותר, הייתה המחצבה, מעל מעיין חרוד. דומני שהמחצבה קיימת גם עתה, אך שיטות העבודה בוודאי אינן דומות למה שהיו אז. לשם ייצור חצץ היו מפוצצים קטע קטן של ההר והיו מניחים פסים עד מקום הפיצוץ, כדי להוביל את האבנים בקרוניות למגרסה. אנחנו עבדנו במילוי הקרוניות באבנים ודחיפת הקרוניות למקום המיועד. היו גם סלעים גדולים יותר שנותרו מהפיצוץ ושלא ניתן היה להעמיס על הקרוניות. ל"טיפול" בסלעים אלה הייתה דרושה מומחיות מיוחדת, כדי לבקע את הסלע במכת פטיש שמשקלו חמישה או אולי שבעה קילוגרם. בעלי הניסיון בעבודה זו ידעו להבחין בשכבות של הסלע. היו הופכים את גוש האבן על פי השכבות הללו ועל ידי מכה אחת במקום שהשכבות נפגשות, האבן הייתה "נחתכת" לשניים כמו בסכין. מי שהיה פחות מנוסה היה מכה ומכה עד שזכה לראות רסיס קטן נפרד מהגוש הגדול. העבודה נעשתה ב"קבלנות", כלומר ביום עבודה אחד היו חייבים להביא למגרסה מספר מסוים של קרוניות.

העבודה במחצבה נחשבה לקשה במיוחד. על כן חברי המשק שעבדו שם זכו בתוספת מזון, שבדרך כלל היה פודינג מבושל על בסיס מים.

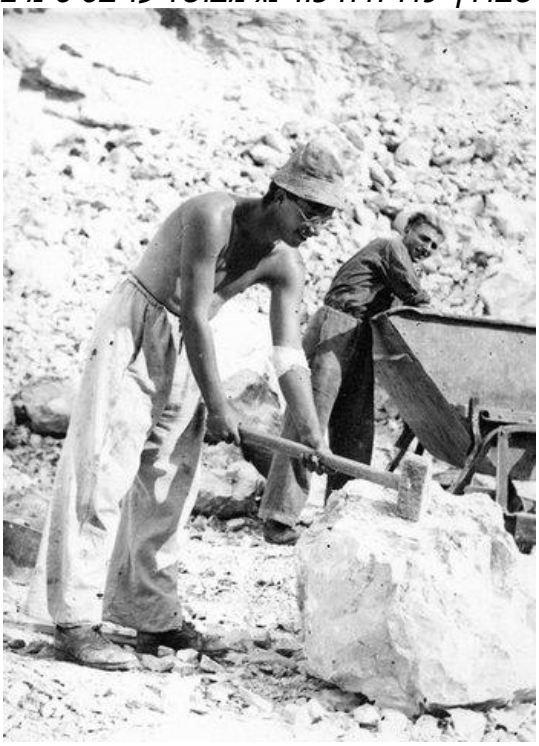

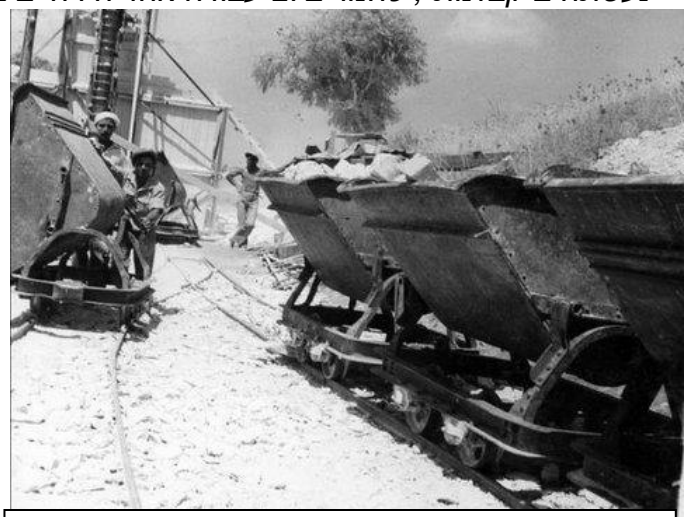

הצ'כים במחצבת עין חרוד.
המכסה של בית השיטה הייתה חמש קרוניות ביום

מקימים את גן הירק

אחת החוויות המיוחדות הייתה השהות של חודש ימים בקיבוץ בית הערבה, ליד ים המלח. נסענו לשם במשאית דרך בית שאן וב"כביש הבקעה", שאז רק חלקו היה מכוסה אספלט. קיבוץ בית הערבה התיישב קרוב מאוד לחוף הצפוני של ים המלח וסמוך למפעל האשלג. כל קרקעותיו היו מלוחות ולא היו ראויות לעיבוד חקלאי. אך "המוח היהודי" מצא דרך "להחיות" את האדמה על ידי שטיפת המלח מן האדמה. את השטחים שהיו מיועדים לשטיפה הנמיכו במקצת לעומת הסביבה והיו מציפים אותם במי הירדן. אחרי שבועות ואולי חודשים של הצפה חוזרת במי הירדן, שקע המלח לעומק ונוצרה שכבת אדמה טובה שהצמיחה ירקות. העבודה הרבה שהייתה כרוכה בשטיפת שטחי הקרקע השתלמה, כי בשל האקלים המיוחד, ניתן היה לגדל ולשווק עגבניות גם בחורף, דבר שלא היה קיים אז בארץ וזיכה את הקיבוץ במחירים גבוהים תמורת תוצרתו.

מקור הכנסה נוסף של הקיבוץ הייתה העבודה במפעל האשלג ...אנו, הבנים של חברת הנוער, עבדנו בין היתר בפריקת האשלג שייצרו בסדום והובא לצפון בסירות משא גדולות... באותן שנים היו קיימים

מושגים, שכלל לא מוכרים לדורות הצעירים, כגון "כיבוש עבודה", "עבודה עברית", (וגם "יהודי דבר עברית"). בארץ היה חוסר עבודה חמור. על "דמי אבטלה" לא חלמו, גם לא על "הבטחת הכנסה". מי שלא עבד היה רעב ללחם ונחשב ל"מקרה סוציאלי", הנתמך על ידי "הלשכה הסוציאלית". הייתה זו בושה לפנות למוסד זה ורק נכים או אנשים בשולי החברה נעזרו בו.

שהותנו בבית הערבה אכן השאירה עלינו רשמים עמוקים, כי ראינו את "החלוציות במלוא תפארתה". היום מילים אלו נשמעות בומבסטיות. אך בזמן ההוא היה זה האתוס של דור שלם. חברי בית הערבה, כמו גם מייסדי בית השיטה היו חניכי תנועת הנוער "המחנות העולים". ההורים של רוב חברי התנועה הזו השתייכו למעמד הבינוני ומעלה. הצעירים, רובם תלמידי בית ספר תיכוני, הלכו להכשרה ולקיבוץ מתוך אידיאל טהור של הגשמת הציונות ולא כדי למצוא פרנסה...
אירוע משמעותי נוסף, הקשור לים המלח היה כשלושים שנה לאחר שהותנו שם במסגרת חברת הנוער. מדובר במסיבת הבר מצווה של גידי. לקראת מאורע חשוב זה חשבנו מה הן האפשרויות הקיימות לערוך את המסיבה למוזמנים, נוסף לטקס המקובל בבית הכנסת. היה ברור שלא נקיים את המסיבה באולם שמחות וגם גידי לא רצה בסוג זה של חגיגה. החלטנו שנערוך את המסיבה בחיק הטבע. גידי נולד בחודש ינואר וזה חייב היה להיות מועד המסיבה. בשל מזג האוויר בעונה זו, החלטנו לבדוק את האפשרות לערוך את קבלת הפנים בסביבת ים המלח, בה יש מזג אוויר נוח גם בחורף וכמעט אין בה גשמים. אכן מצאנו מקום מתאים בנערן, שליד יריחו. יש שם רצפת פסיפס של בית כנסת עתיק ובקרבת מקום היה בית קפה קטן. סוכם עם בעל המקום שתמורת תשלום אנחנו נארגן "קייטרינג" מירושלים ובית הקפה יספק משקאות, בעיקר קפה. בין המוזמנים היו גם מדריכי חברת הנוער ואריה בן גוריון נענה להזמנה והגיע לחגיגה. המסיבה החלה עם ביקור ברצפת הפסיפס ואריה, כדרכו, הפליג בדמיונו ונשא שם נאום נלהב, חוצב להבות, על כך, שלא במקרה בחרנו את המקום הזה לחגוג בו, וכי זהו המשך ישיר לקשר שהחל עם שהותנו בבית הערבה בתחילת שנת 1941. בטוחני שהוא ראה באירוע זה אות הוקרה לדרכו החינוכית ולערכים שהוקנו לנו בבית השיטה.

אחרי כעשרים שנה הזכיר אריה שוב את הנושא כולו, הן את שהות חברת הנוער בבית הערבה והן את מסיבת בר-המצווה. היה זה בהופעתו בשידור בקול ישראל בשנת 1993. בראיון עמו ששודר בחג הסוכות הוא סיפר על מכון החגים שהקים בבית השיטה וגם פירט מקצת מתולדות חייו. במסגרת זו הוא הזכיר את חברת הנוער הצ'כית ולמרבה ההפתעה גם הזכיר את בר המצווה של גידי. הוא היה כה נלהב מהמקוריות של בחירת מקום המסיבה ובעיקר מרעיון ההשפעה המיוחדת שהייתה לשהותנו בבית הערבה, שהוא כנראה שכח את הנאום שלו בעת המסיבה וגם קצת ערבב את העובדות. באותו שידור הוא ייחס משום מה לנו, לאימא ולי, את מה שהוא הבין והאמין, בעת שנאם במסיבת הבר מצווה בנערן. הנה קטעים מדבריו בשידור, כפי שהודפסו בחוברת לכבודו של אריה בהגיעו לגבורות (אני מצטט את הדברים, כי יש בהם עדות מרשימה של רוח התקופה):

> *" כשחברת הנוער הצ'כית הגיעה לקראת שנת ההכשרה שלה, החלטתי שהם חייבים לפגוש את ארץ ישראל החלוצית והקשה ביותר. החלטתי לקחת אותם לבית הערבה, ששכנה אז ליד המקום בו נשפך הירדן לים המלח, בהוויה של מוות מוחלט. אדמה לבנה משכבות של מלח. העיניים דומעות וכואבות. ללא צמח, ללא פינת צל. הבאתי אותם לכאן ופה ישבו חברי קבוצת החוגים – בית הערבה באוהלים בטמפרטורה של 50 מעלות חום, זבוב יריחו המטורף אורב להם בכל מקום. אינך שומע אותו והעקיצה שלו היא כמו של מחט מלובנת. הוא עוקץ אותך ובמקום העקיצה נותר לך פצע וצלקת לחודשים ולשנים".*

בהמשך דבריו מזכיר אריה את שטיפת האדמה המלוחה במי הירדן ושעיקר עבודת הנוער הצ'כי היה פריקת האשלג. בעניין זה הוא ממשיך:

"...ועליהם להתחרות עם הערבים והבדואים המנוסים בעבודה ובאקלים של המקום הנמוך ביותר בעולם. לעבוד משחר ועד חשכה. החבר'ה היו על סף שבירה פיזית. וסופו של הסיפור: לאחר שנים, אחד החבר'ה מחברת נוער זו, כיום מבקר עיריית ירושלים – שמשון גלובטר ורעייתו שרה אדרת גלובטר, הזמינו את ידידיו ועמיתיו לעבודה למסיבת בר – המצווה של בנו. בהזמנה היה כתוב: "אני מזמין אתכם ליריחו, ליד בית הכנסת העתיק של נערן".

המוזמנים תמהו: משוגע – לאן אתה מושך אותנו. קיימים אולמות שמחה נהדרים בירושלים. למה אתה מושך אותנו לשממה הזו? כשהמוזמנים התיישבו על האדמה – האב שמשון פנה ואמר: אני יודע שאתם תוהים למה הבאתי אתכם לכאן.

הבאתי אתכם לכאן, כי כאן – בבית הערבה אל מול יריחו בחרבה הזו – נולדתי מחדש. נולדתי ארץ ישראלי, נולדתי ציוני. מכאן אני נושא איתי את תעודת הזהות החדשה שלי. מי שאשם בזה הוא האיש שעומד פה לפניכם: אריה בן גוריון. הוא היה המחנך שלנו, כאן בבית הערבה בימים הקשים ההם, מתוך השבר הנורא הוא בנה אותנו ועיצב את דמותנו...."

האמת היא שכלל לא אמרתי את הדברים, אלא הוא שם בפי את מה שהוא עצמו השמיע כעשרים שנה קודם לכן באותה מסיבה. בדברי הברכה, בעת המסיבה, הוא הזכיר את שהותה של חברת הנוער בבית הערבה. אך בטוחני שאריה האמין לכל מילה שהוא אמר בשידור ברדיו וזו הייתה האמת כפי שהוא רצה שתהיה. כנראה שמרוב התפעלות ממקוריות הרעיון של עריכת מסיבת בר המצווה בקרבת ים המלח, הוא ייחס לי את הדברים וראה שחזונו החינוכי התגשם וחניכיו לשעבר, שבאו מהגולה. היכו שורשים ונקשרו לארץ.

תחנה חמישית: מחסן הבגדים

סבא מספר: מהימים הראשונים של בואי לקיבוץ זכור לי ביקור במחסן הבגדים של חברת הנוער. פגשתי שם את דיקלה מיינרט, אימו של זאב מיינרט, שהביאני מחיפה לבית השיטה. דקלה הייתה אישה מבוגרת (באותו זמן חשבנוה לזקנה), שהגיעה ארצה מגרמניה שנים אחדות קודם לכן. היא הייתה דמות יוצאת דופן במובן החיובי, בהשוואה להורי חברים שהיו במשק, כי היא הסתגלה לחיי קיבוץ והתנהגה כאחד החברים. דקלה הייתה תקופה מסוימת בקיבוץ יגור. ידענו זאת, כי בכל פעם שהיו לה טענות על התנהגותנו, הייתה אומרת בגרמנית: "ביגור גם כן היה נוער, אבל.....". אנחנו נהנינו מההשוואה, אך בעיקר מהמבטא הייקי, כאשר המילה "יגור" נשמעה מפי דקלה כמו "יגואר". על כל פנים היא זכורה לי כאישה טובת לב ולנו היא הייתה כאימא, שדאגה לכל הקשור לביגוד שלנו.

אך לא בשל דיקלה זכור לי הביקור במחסן הבגדים, אלא בגלל הבנות של חברת הנוער שישבו שם. דומני שזו הפעם הראשונה ש"ראיתי" את "זרה" אדרת, שעבדה גם היא במחסן. אני לא חושב שבאותו זמן "היכני ברק" כפי שקורה בסרטים, או דבר דומה. עם זאת קיימת עובדה שמפגש זה זכור לי. אך למה להקדים את המאוחר, (גם אם הוא הכי מעניין).

תחנה חמישית: חדר האוכל

סבא מספר: *אך הייתה נערה אחת, שגם כן הייתה הצעירה ביותר בחברה. אף שידעה רק עברית היא נראתה לי נחמדה וכעבור זמן לא רב אף למעלה מזה..... לא אטריד אתכם בניחושים – הייתה זאת אימא/סבתא בובי. אנחנו לא זוכרים את המועד המדויק של תחילת חברותנו. אך ברור שזה היה זמן לא רב אחרי בואי לחברה... אימא מספרת שהיא זוכרת אותי לראשונה לבוש בבגדים יפים במיוחד, שהבאתי מחו"ל... כפי שציינתי קודם, לראשונה שמתי לב לאימא סמוך לבואי למשק, כאשר ביקרתי במחסן הבגדים של חברת הנוער. למרות שהיו שם בנות אחדות, איני זוכר מי הן היו, אלא רק את אימא.*

סדר היום של חברת הנוער כלל עבודה בשעות הבוקר, כאשר כל אחד עבד באחד הענפים יחד עם חברי הקיבוץ. בשעות אחר הצהרים התקיימו הלימודים וזה היה זמן הבילוי המשותף והגיבוש של חברת הנוער. אני משער שבהזדמנויות אלה המבטים של אימא ושלי החלו "להצטלב" עד מהרה, כי ערב אחד, בתום ארוחת הערב בחדר האוכל, נעמדתי ליד לוח המודעות וקראתי בעיון רב את כל המודעות. לא ברור אם אימא כבר הייתה ליד הלוח או שהגיעה אחרי. על כל פנים שנינו קראנו וקראנו, עד אשר באופן "מקרי" לגמרי שנינו סיימנו את הקריאה ויצאנו יחד מחדר האוכל לאוויר החמים של ערב קיצי. האורות של יישובי עמק יזרעאל הרחוקים התחרו בנצנוצי הכוכבים שממעל ואולי גם היה ירח שתרם את תרומתו. המשך יבוא..., אף שהסוף ידוע כבר.

בתמונה נראה חדר האוכל של הבוגרים (צריף העץ) ומאחוריו בניין א. בחזית חדר האוכל נמצא הפעמון בו השתמשו לקרוא לארוחות אבל גם להתריע בפני מתקפה על הקיבוץ. חדר האוכל ילדים בו אכלו חברי עליית הנוער היה נפרד ובו נבקר (למרות שלוח המודעות כבר לא קיים)

תחנה שישית: חברים, מתבוללים ומגורים

שאלות לחגי:

איפה ישנו הצ'כים בשנת 40 האם היה זה בצריף העץ שעבר שימור והועבר לאזור אחר בקיבוץ? האם היה זה בבניין בו צולמה התמונה עם המזרונים? האם היה זה בבתי האבן?

סבא מספר: אותי שיכנו באחד החדרים עם עוד שני בנים. איני בטוח היום מי הם היו. יתר על כן, מכל תקופת ההתאקלמות הראשונה לא נותרו לי זיכרונות ובוודאי לא זיכרונות רעים. עם זאת רק עם מעטים מבין החברים יצרתי קשרי ידידות. יתכן שהבדל הגיל השפיע, אך יותר מכך הבדלי המנטליות. רובם באו מבתים בהם ההתבוללות כבר נתנה אותותיה והם דיברו רק צ'כית. הם גם לא היו חניכי תנועת הנוער - "תכלת לבן" - ולא שאפו להשתלב בקיבוץ בכלל ובחברת הנוער בפרט. עובדה זו כשלעצמה הרתיעה אותי מלנסות וליצור יחסי קירבה. לעומת זאת היו חברים מעטים שהיו חניכי התנועה, עמם מצאתי במהרה שפה משותפת. עלי אגר היה אחד מאלה והוא היה לי חבר קרוב ממש. הוא היה חדור אידאלים, שספג בתנועה. אך גם היה קיצוני באופיו ובוטה מאוד ביחסו לאלה שגיחכו אודות התלהבותנו מחיי הקיבוץ. על אף הבדלי האופי שלנו ואולי דווקא בשל הבדלים אלה, נקשרו בין עלי לביני קשרי חברות. גם חנן פולק היה לרוחי, כי גם הוא היה חניך תנועת הנוער שלי.

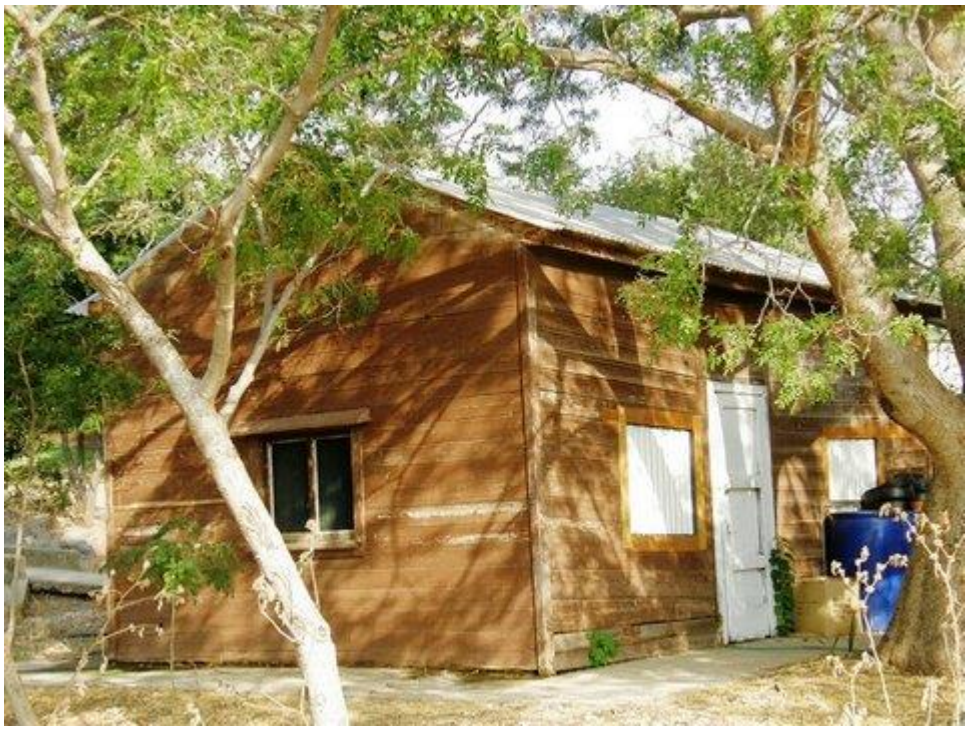

תחנה שביעית: אהבה ב 300 מילה - צריף בית הספר

הלימודים בשעות אחר הצהרים היו מוקדשים, בעיקר לעברית, תנ"ך, היסטוריה יהודית, ידיעת הארץ וגם מקצת מהנושאים הקשורים לחקלאות. הלימודים לא התנהלו בקצב, כי בסך הכל היינו עייפים מעבודת הבוקר, למרות מנוחת הצהרים. עם זאת הייתה זאת השלמה חשובה ללימודים הסדירים, שנאלצנו להפסיק בגיל כה צעיר. מה שחשוב יותר הוא, שהמדריכים בהחלט הצליחו לנטוע בנו את הכבוד והקשר לתנ"ך, כתמצית המורשת היהודית .ואת מה שנחשב אז לערך עליון – "ציונות וערכי תנועת העבודה".

קשה להעריך היום מה הייתה מידת השליטה שלי בשפה העברית כאשר באתי ארצה. באחד המכתבים מפראג שכתבתי לאחי גדעון, סיפרתי לו בגאווה שכבר למדתי 300 מילים ובעוד חודשיים יגדל מספר זה ל – 1000 מילים. על כל פנים המעבר לשפה העברית לא היה קשה. הסיבה העיקרית לכך בוודאי הייתה החברות הקרובה, שהתפתחה בין אימא לביני, כבר בחודשים הראשונים אחרי בואי לבית השיטה. כך למשל קראנו ביחד ספר (או יותר נכון ספרון) ששמו היה "צילה בת הקבוצה". לשם כך טיילנו ל"יער" של בית השיטה, שהיה בראש הגבעה עליה נבנה המשק. לא היה זה יער טבעי, אלא שטח בו העצים נשתלו שנה שנתיים קודם לכן והספיקו לצמוח לגובה של מטר אחד בערך. זה לא הפריע לאווירה הרומנטית של ישיבה בצוותא לפנות ערב, כאשר העמק כולו לפני עינינו ואנו שקועים בקריאה משותפת. כנראה שגם הקירבה הנפשית שנוצרה בינינו הועילה להתקדמות בלימוד העברית שלי, עד כי יכולתי לקרוא ספרים בשפה החדשה שרכשתי.

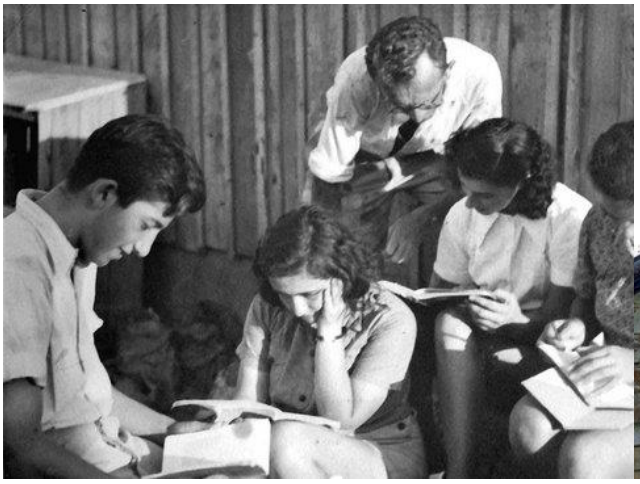

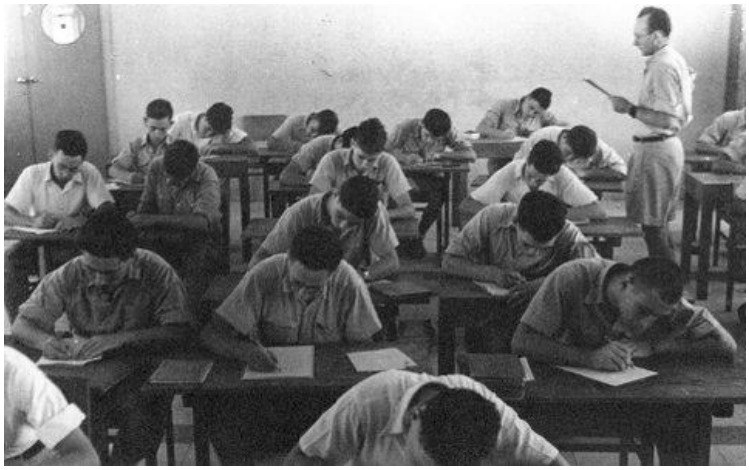

תחנה שמינית: מעבר לבית השיטה; טיולים, נוף, קפה וסיכומים במצפה בית השיטה...

סבא מספר:

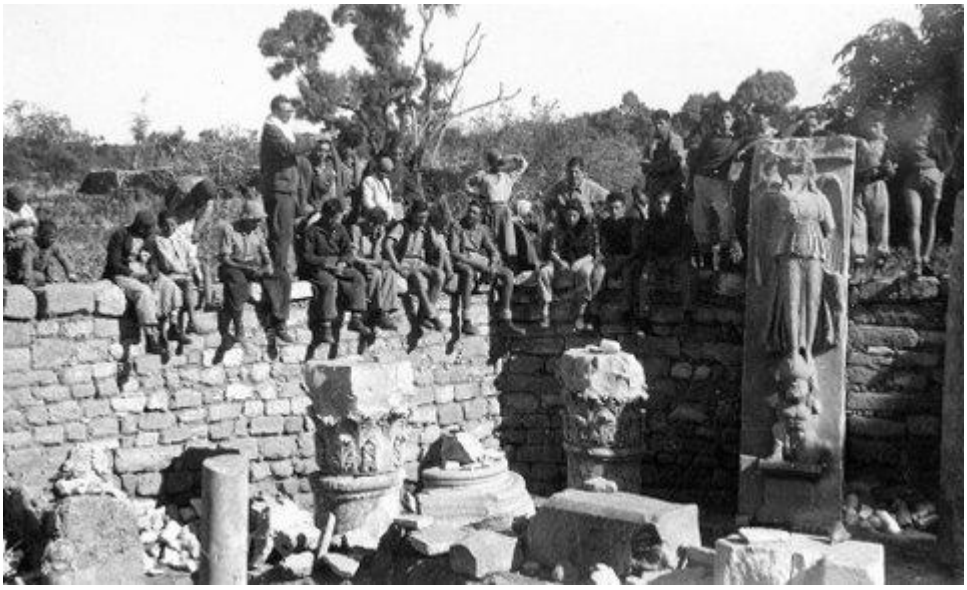

חברת הנוער התגבשה במידה רבה בעת הטיולים ברגל הרבים, שערכנו בחלקי ה"מולדת החדשה". חווית הצעידה בחום הלוהט במקומות שונים, שרבים גם היו מקומות אודותיהם למדנו בשיעורי התנ"ך, יצרה את הקשר, אשר תרם להפיכת נער או נערה צעירים, עולים חדשים, לבני הארץ. הנפש החיה בארגון הטיולים האלה ובניהולם היה המדריך אריה בן גוריון.

היו לנו שלושה מדריכים – אברהם ברגנפלד, תקווה שריג ואריה. שלושתם ללא ספק היו אנשי "מופת", כל אחד בדרכו ולפי אופיו. לצערי שלושתם כבר אינם בחיים. אברהם היה יליד גרמניה, בעל השכלה רחבה, מתון ואף מופנם. עמו היו לי הקשרים הטובים ביותר מבין המדריכים. אריה היה בעל מזג סוער, מלא מרץ ואימפולסיבי, "צבר" אמיתי. אני מניח שהיו לו וויכוחים קשים עם אברהם, אך כמובן לא בנוכחותנו. אריה היה אחיין של דוד בן גוריון וככל שהתבגר פניו היו דומים יותר לדוד שלו. תקווה הייתה בעלת אישיות חזקה, שמרה מרחק מסוים מהחניכים. עם זאת הייתה "אשת הסוד" לרבות מן הבנות. בעלה היה נחום שריג, שבתקופת היותנו בבית השיטה גוייס לפלמ"ח ובמלחמת השחרור זכה לתהילה כמפקד חטיבת הנגב, שכבשה את באר שבע ולאחר מכן את אילת. אין ספק ששלושת המדריכים, כל

אחד בדרכו, השפיעו עלינו, לא רק בהקניית תורה וידע, אלא בעיקר בהיותם דמויות מחנכות. הבנו מהם כי עלינו להכין את עצמנו לחיי הגשמה בקיבוץ. אך הם ידעו גם לשמור על איזון נכון בין חינוך ואף אינדוקטרינציה לקראת מטרה זו, לבין עידוד למחשבה עצמאית ולבחירה עצמית של דרכנו בעתיד. כמובן של"אליטה" של חברת הנוער השתייכו אלה, שדגלו בחיי שיתוף והתכוננו לחיים אלה. אך גם החברים שלא התכוונו להישאר בקיבוץ בתום תקופת ההכשרה, זכו ליחס הוגן ואנושי.

כאמור הטיולים של החברה העשירו את כולנו בחוויות ושברו את שיגרת היום-יום. בתום שנת ההכשרה הראשונה ולשם גיבוש החברה, יצאנו למחנה ליד קיבוץ אלונים. שם נוהלו "שיחות נפש" על דרכה ועתידה של חברת הנוער. כ"מסיבת סיום" למחנה, זכינו בטיול למוחרקה, שהוא המקום הגבוה ביותר בהר הכרמל ובראש ההר בנוי מנזר מעניין. איך מגיעים מאלונים לפסגת הכרמל? פשוט חוצים ברגל את העמק ועולים להר עד למטרה. כך התנהלו הטיולים שלנו בדרך כלל וגם הפעם. מסע אחר היה לאזור של הכפר ציפורי, שבזמנו היה מקום מושבו של הסנהדרין ובו נחתמה המשנה. היום המקום מפורסם בגלל ממצאים ארכיאולוגיים מעניינים, כולל פסיפס מפואר. אך בעת הטיול שלנו היה זה כפר ערבי עוין ובקושי נמלטנו בשלום מההטרדות של ה"שאבאב".

תמונות חברת הנוער

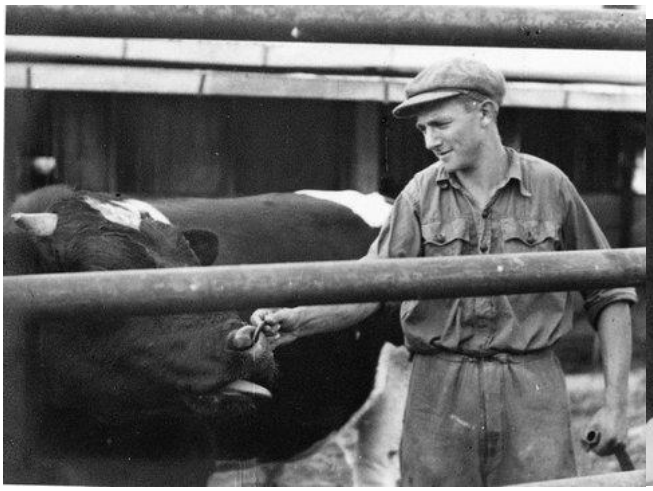

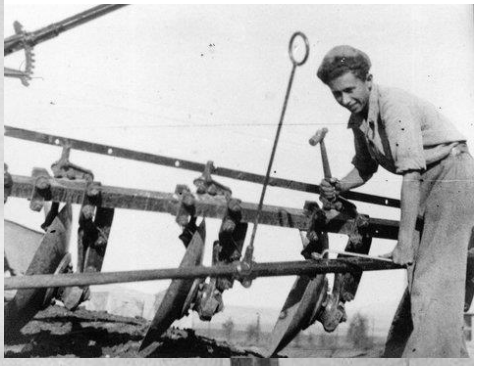

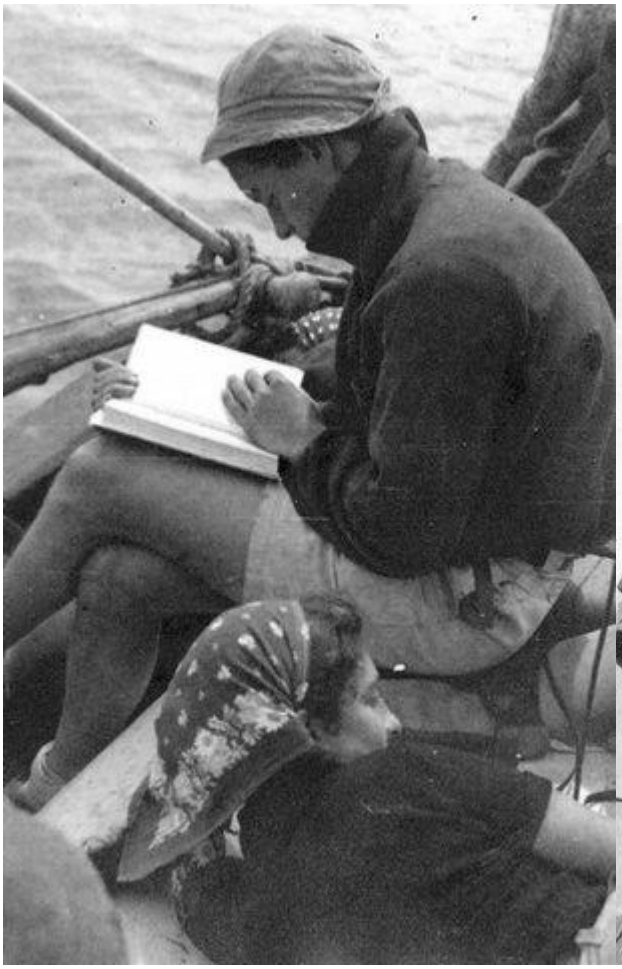

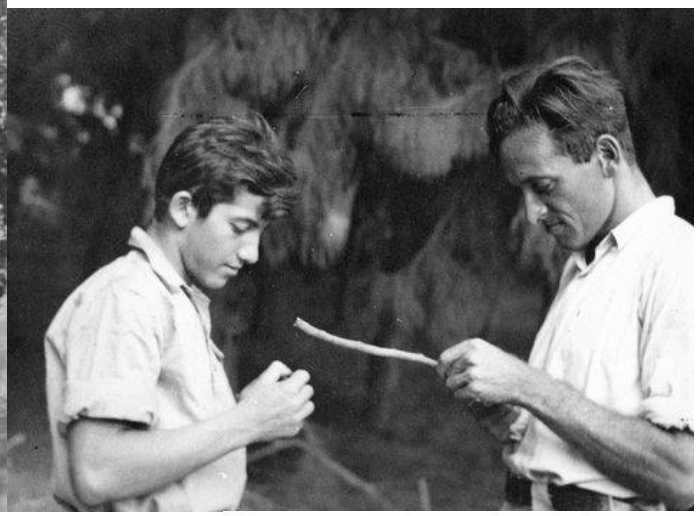

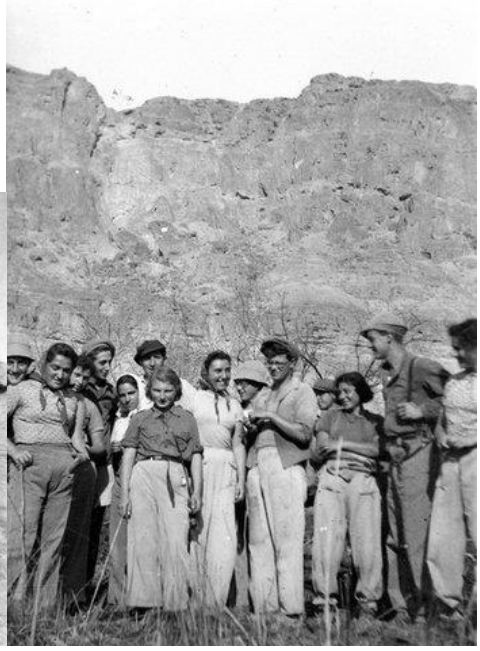
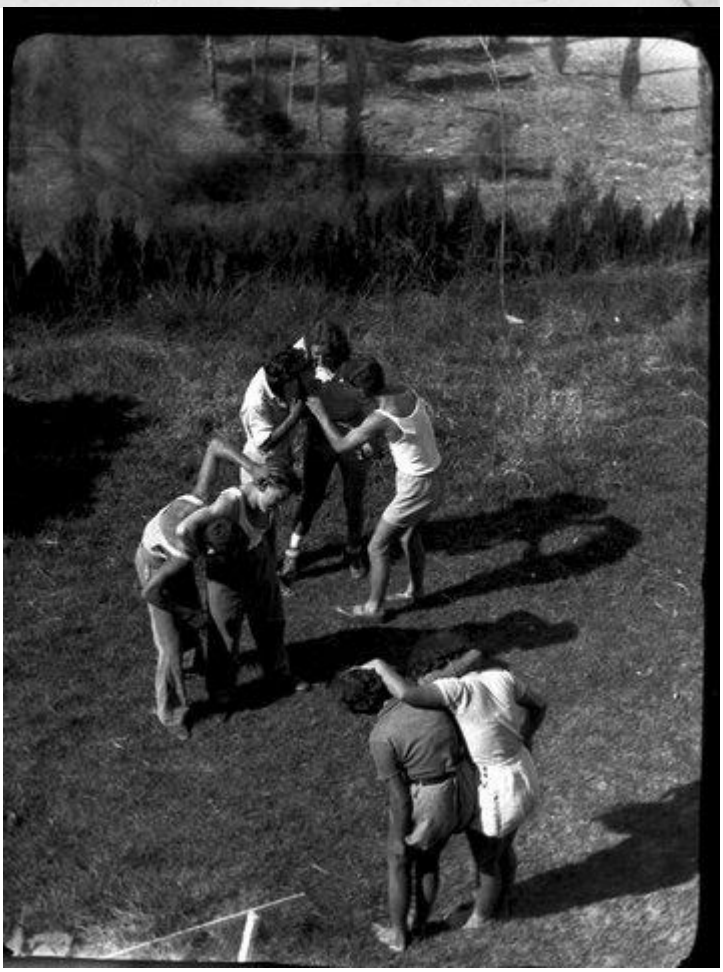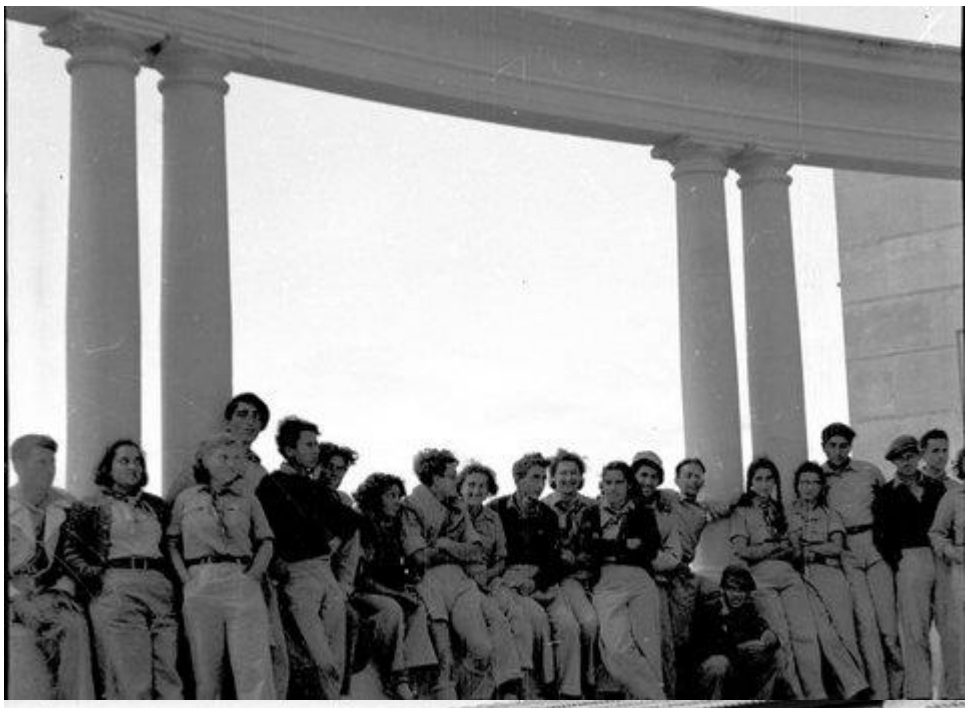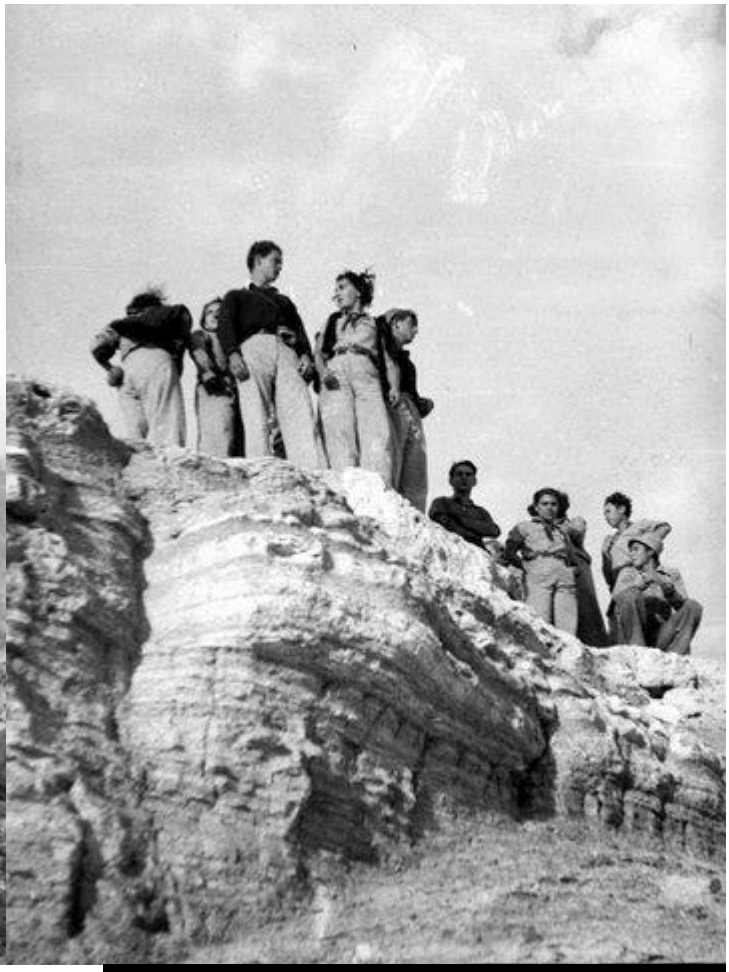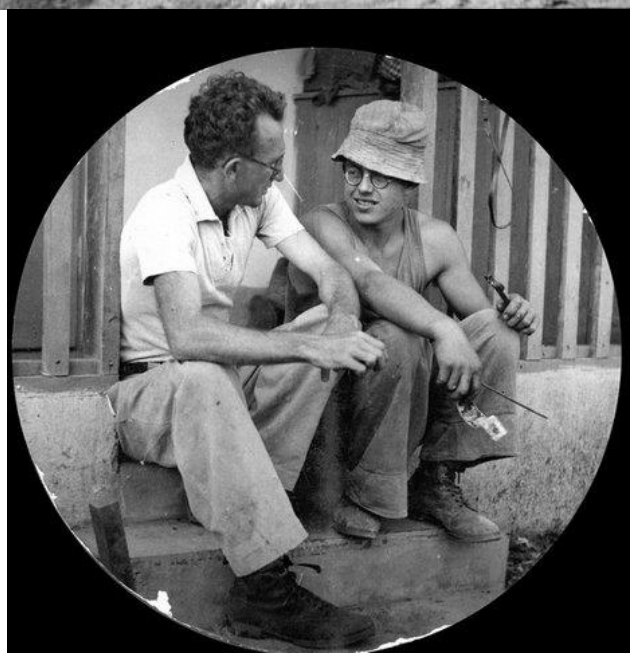
בית ספר למלאכה
על שם לורבין ש"ץ